

ПЕРШОМАЙСЬКІ СПОМИНИ З 1918 РОКУ.

(З часів переслідування радикальних робітників в Оттаві, Онт.)

Дня 1-го мая ц. р. минуло п'ять років, як на першомайським святковим зібранням в Оттаві арештовано вісімнадцять українських робітників і, від цього великого пролетарського дня не тільки в Оттаві, але і по цілій Канаді власті почали велику нагілку на радикальні організації, пресу і робітників.

Десятки і сотні невинних робітників були заборані з мешкань, від праці, прикладані на вулицях і всіх їх разом гонено в тюрми а після перевозено до різних воєнних обозів. Роблено напади на відділи Укр. Соц. Дем. Партії, словом, ціла тодішня Соц. Дем. Партія, радикальна преса і робітники опинилися мов під одним арештантським ключем і багнетом.

Всі радикальні організації і преса були розбиті і закриті. Тюрма наповнилася радикальними робітниками, а то й невідомими жертвами непероуміння.

Як в цілій Канаді так і в Оттаві, ще від 1914 р., від початку світової війни, роблено загальне “польовання” на “Австріяків”, в яких найбільше долено галицьких і буковинських Українців.

В Оттаві таких пійманих “неприятелів” замикано до державної “Іваної хати” на Ніколас стр., а після перевозено в воєнні обози, де вони цілі роки або і цілий п'ять років відбували гіркі “покути” тільки тому, що були “Австріяками”.

Много а много з тих, що жили цілі роки на державно-воєнній “ласаній хлібі” остали без здоров'я на ціле життя, а ще інші в найкращих літах свого життя пішли гнити в сирину могилу. Як тяжко гадати про ті часи. Прокляті були вони! Прокляті і українським Твердохлібом і Яцковим в Канаді, що за підду посаду і долари запровадили всіх українських робітників в велику неволю!

Після оповідань оттавських робітників, то в Оттаві до 1918 р. арештовано сотки “Австріяків”, а многи спаслися зеленою п'яткою, десяткою то-що.

На Першого Має 1918 року в Оттаві.

Як кожного попереднього так і цього року оттавські українські робітники поставили святкувати день 1-го Має. Свято мало початися о год. 9-ій ввечерю в льокалі відділу Укр. Соц. Дем. Партії під числом 268 Роучестер стр.

В день 1-го Має, ще вчасним ввечерю робітники почали спішити на призначене місце. Лагідний і погідний вечір, веселий святковий настрій хвилювали працюючі маси. Всі очі і раді, що дочекалися свого Великого Свята, яке дав наші на визволення з вікової неволі всім працотворчим пониженим і поневоленим.

Година 7.45 ввечерю. Кілька десятків робітників зайняли місця в льокалі і в глибокій задумі, з радістю читають мавчешло “Робочого Народу”. Інші говорять про всілякі робітничі справи, а ще інші оглядають портрети К. Маркса і Ф. Енгельса то-що.

Парад, несподівано, до льокалу впадає сімох детективів і ческий переводчик під проводом домініанського поліційного інспектора Фрейзера.

Після приказів тюремної старшини “арештанти” були зобов'язані розібратися від ніг до голови. По ревізі почалася екзамінація і найголовніше винищено та затягнуто до державних книг, по чім кожного посаджено до окремої келії.

При дальших питаннях державні урядники доказували арештованим, що вони скликають віча і розкидають летючки, на яких є ключі: “Долів з королем! Долів з капіталістом! Долів з милітаризмом!”

Коліж арештованих відповідали, що вони не організувалися, щоб сходитися разом і читати книжки, газети і т. п., щоб при допомозі науки стати на вищий щабель освіти, а при допомозі організації добитися кращого життя, то державні урядники скоро їм перерівали і відповідали: “Но-но, тепер ми ведемо війну, було собі читати і організуватися в Австрії”.

Як звичайно, тюремні келії були досить замкнені і вогні, в яких легко було можна набратися різних хороб і наскомих.

Келія ч. 19., до якої попав т. Гайдейчук, тодішній секретар відділу Укр. Соц. Дем. Партії в Оттаві, була так замкнена, що наскомі лаяли як муршани і гнали тіло так сильно, що про сон неможливо було й думати.

Дня 3. має, о год. 11-ій вночі дано приказ опустити келії і йти на дозину. Колиж арештовані айшли на дозину (в тюрмі), тоді заковано ланцями їх руки і при допомозі шістьох детективів відправлено всіх шіснайцять на задній двірщез. З вісімнадцятьох арештованих увільнено тільки Васцяна і одного інваліда, що не мав сил вдержатися на ногах.

В поліційнім арешті. На поліції позамикано по двох до осібної келії, по чім списано протоколи і відібрано реєстраційні картки.

Дня 2. має до арештованих прийшов тов. М. Чоповик з адвокатом Гендерсоном, який закликав: “Не можу вас боронити, бо ціла ваша справа пішла перед воєнний суд”. З цим і відійшов.

Тов. М. Чоповик повідомив арештованих товаришів, що на “Балетей” описано, що “на Роучестер дозволено 18 “Австріяків”, які належать до організації “I.W.W.” і хочуть спінити цілу індустрію в Канаді”.

В місцевій тюрмі. Після приказів тюремної старшини “арештанти” були зобов'язані розібратися від ніг до голови. По ревізі почалася екзамінація і найголовніше винищено та затягнуто до державних книг, по чім кожного посаджено до окремої келії.

При дальших питаннях державні урядники доказували арештованим, що вони скликають віча і розкидають летючки, на яких є ключі: “Долів з королем! Долів з капіталістом! Долів з милітаризмом!”

Коліж арештованих відповідали, що вони не організувалися, щоб сходитися разом і читати книжки, газети і т. п., щоб при допомозі науки стати на вищий щабель освіти, а при допомозі організації добитися кращого життя, то державні урядники скоро їм перерівали і відповідали: “Но-но, тепер ми ведемо війну, було собі читати і організуватися в Австрії”.

Як звичайно, тюремні келії були досить замкнені і вогні, в яких легко було можна набратися різних хороб і наскомих.

Келія ч. 19., до якої попав т. Гайдейчук, тодішній секретар відділу Укр. Соц. Дем. Партії в Оттаві, була так замкнена, що наскомі лаяли як муршани і гнали тіло так сильно, що про сон неможливо було й думати.

Дня 3. має, о год. 11-ій вночі дано приказ опустити келії і йти на дозину. Колиж арештовані айшли на дозину (в тюрмі), тоді заковано ланцями їх руки і при допомозі шістьох детективів відправлено всіх шіснайцять на задній двірщез. З вісімнадцятьох арештованих увільнено тільки Васцяна і одного інваліда, що не мав сил вдержатися на ногах.

В дорозі до обозу. О год. 12-ій вночі везденно всіх шіснайцятьох закованих до потягу, який за кільканайцять хвилин опустив Оттаву.

В потягу арештовані то кували, то воювали з наскомиками. В неділю рано, то є на 5-го має, в сам день християнського Великодня, в Порт Бей, дано приказ пересідати до нішого потягу, а що на потяг треба було чекати ще довгий час, так всіх 16-ох запроваджено на поліційну станцію до такої маленької кімнати, в якій було не більше місця, як на п'ять осіб.

Тут подано нам по крумці хліба з сиропом. Тут же детектив звернувся до всіх арештованих такими гострими словами: “Сидіть тут тихо і будьте послухні, бо ми маємо право вас заковати всти аж до Капускейсінг, але ми бачимо, що ви є чесні люди, тому і уважаємо на вас”.

В Капускейсінг, Онт. Ввечерю 5-го має, потяг прибув до Капускейсінг, де на нього з'їхали узброєні офіцери і жовніри. Всіх шіснайцятьох арештованих як яких алоцинів, під ретрими багнетами, відправили до поліційної партії, де всіх розібрано і добре обшукано, по чім запроваджено їх до воєнного обозу між тисячі бідних і невинних, попорніх, високих, голодом і нуждою прибитих пролетарів.

Шіснайцять арештованих на 1-го має 1918 р. в Оттаві були: 1.) П. Гайдейчук, 2.) Н. Муцій, 3.) Г. Скршнічук, 4.) П. Шавлак, 5.) Я. Коханчук, 6.) Н. Карпенський, 7.) Я. Шлак, 8.) Йос. Цемний, 9.) П. Андрус, 10.) Н. Антонок, 11.) О. Сушецький, 12.) Ф. Мелік, 13.) Ф. Бибік, 14.) К. Матусяк, 15.) Я. Михайлюк, 16.) Л. Павел.

Перші всім були дійсними членами відділу Укр. Соц. Дем. Партії в Оттаві, а решта були симпатиками робітничого руху, між ними навіть вірні католики, які ніколи епішного не мали з робітничими радикальними організаціями.

На волі знову при праці. Дня 1-го жовтня 1919 року п'ятнадцятьох випущено на волю в Канаді, а одного, баптиста, який не хотів остати в Канаді, відставлено до старого краю.

Рух робітничий в Оттаві віджив на ново ввечерю 1920 р. і розвивається дуже добре. За рахунок в Оттаві існує Відділ У.С.Р.П.К., а також “Відділ Стів. Укр. Роб. Дім.”

Дня 28. марта 1923 р. оттавські товариші купили свій власний робітничий дім. Арештовання 1918 р. не спінити робітничого руху, вони тільки загартували і організували робітників і заставили ти сякі епіляч думати, читати і вступати в організацію робітничих рад, щоб разом епілячними силами перетворити на країну цей перестарілий, для людства нездійснений капіталістично-жандармський лад.

Вісімнадцятому тут загинуло 22 раба панства. Сам пан Дес ранич повівся за кордон, його не дістала рука помсти. Але ясно, що шлях йому суди заказано на віки вічності. І йому і нащадкам його.

А Михайло далі розгортав переді мною літопис подій. — Он дуб, бачите. Там, пісая “бунту” наших мужиків проти пана розстріляли онука діла Захарка, Васцяна; він у нас за ватажка був.

Дід Захарко весь ввечерю прослужив у панів в льокаях. Його сина, що служив на панських льокарях, забив на смерть укоханний жеребеш тоді же молодий пані. Це так і зворушило, що вона взяла на себе турботи за малого сироту і віддала його до школи. Дід Захарко не знав, як і молитися, за добру паню і розказував усім, що його Василько нічим не уступити панам і навіть за одним столяком з ними обідає. Через десяток років Василь зовсім повернувся до рідного села і став в ньому за вчителя. А потім узяв (такий був невдачливий) і підняв “бунт”. Цілий тиждень козаки не могли узяти село. Двацять найбільше сміливих було продрался у село, але всі до одного були порубані колами. А коли село взяли, то пораненого Василя принесли до панського парку, і без суда, на очах пана, всієї челяді і діда Захарка, поставили під дубом і розстріляли.

ПЕРШИЙ МАЙ 1919 РОКУ В ОБОЗІ ПОЛОНЕНИХ В КАПУСКЕЙСІНГ, ОНТ.

Дніє. Цілий обоз спить твердим сном. Навколо обведеного подвійним дротом обозу, жовніри з наладованими карабінами з острими багнетами повнять службу.

В віддаленню кільканайцятьох кроків обоз оточений рікою, що вється півоколом, а даліше, простягаються, що і оком не обіймеш, великі простори буйних і диких лісів, в яких ще і людська нога не була.

Обоз спить. З поміж чорних мов з'орана рілля “бонкавців” блищать злімки, поміж якими блукають нічні обзові полісмени. На околом мертва тишина. Соколом весняного співу птиць не чути. Вони гейби з переляку обминають нас і летять в сторону, де світить рання зоря свободи.

Сонне сходить. Тут і там чути весело-радісний шепіт про день 1-го Має, про день, від якого невинники ждуть цілі роки освобождення, бо втратили надію, що бачи яка инша “ласка” могла отворити їм обзові двері.

Вже ранним ранком великий червоний п'якат був вишеним на стіні з написом: “Перший Май!”

Ще вчора фахові робітники заповили, що в день 1-го Має не підуть до роботи. На 1-го Має, на розказ обзової старшини пішло тільки дві партії до роботи: різати дрова і направляти дорозу.

Між обзовцями веселий настрій. Кожний дається взяти участь в святі, тільки дринь погана, лузину, бігують крадькома до поліційної брами і передають, що думують робити невинники-робітники.

Тов. Книзевич повідомив мене, що вирішено, аби я промовляв до зібраних. А тут від того “сидання” і собака не годна-б гавкати.

На це на щастя найшлася рада. Вчора прислали товариші з Солт Ст. Мері пакунок з хлібом і до хліба. Це підкріпило нас, та ще й т. Ковалішиному дещо передала.

Тов. Ковалішин був тоді на острові. Разом з ним було і кількох оттавських товаришів, які не могли взяти участі в святі разом з нами. До того я дістав листів і з Вінніпегу, з якого довідався, що товариші незадовго знову пришлють пакунок, щоб покрити наші сили.

О год. 9.45 рано “галя” була наповнена обзовцями. Комітет, що складався з німецьких і українських товаришів попросив обзовців в обох мовах, щоб затримали як найбільший спокій і порядок, бо яка небудь необережність може довести до арештування і ще гірших наслідків.

Військо і поліція стерегли пильно кожного нашого руху, про що доносили сейчас офіцерській старшині.

Заграла музика і звук пролетарського гимну влив в серця невинників визвольні надії, пригадав минуле і закликав до дальшої боротьби за визволення-протаріату.

Комітет покликав одного товариша з німецьких моряків, який в коротці говорив про значіння пролетарського свята.

Другим бесідником був я. Ні свята того, ні тих нещасних моїх товаришів невинників, що бачив я тоді перед собою ніколи не забуду.

Відтак говорив в німецькій мові тов. Еберт, арештований в Торонто за радикальну пропаганду. Він говорив про казіну будову.

Сильні вони, напружені, протесті. Вимагають ще більшої сили. Дивляюся на них, прямлює. До жид напильна нова залізнична кров’.

Я ще більше вірис. Ось ростуть мені рамена зі стали, руки непомирно дужі. Я вірис з залізним будови.

Записки мої з того дня в Капускейсінг кінчаються так: “Небо покрялося чорними хмарами. Доц росить і день проминув в смутку, невесело. Вночі почав падати сніг. Хляпанна. Яксь тут повисла над обозом. Хочеться ще жити на волі, на світі!”

І нині ми теж кичемо: Нехай жие воля! Нехай жие свято праці — Перший Май! Нехай жие комуністичний світ!

Іван Гнида.

З РОБІТНИЧИХ ПОЕЗІЙ.

Фабричні сирени.

Коли гудуть над ранком сирени на робітничих передмістях — не є це зовсім заклик до ярма неволі. Це пісня майбутнього.

Давним працювали ми в нужденних вартатах і починали працю в різних годинах ранку.

А тепер, в осмію годині вранці, сирени зовуть цілі міліони. Тепер починаємо разом у тій самій хвилині.

В тій самій хвилині міліони людей беруть молоти в руки. Перші наші удари гремлять разом.

Про віщо співають сирени? Це ранній гимн обєднання!

Ростемо з заліза.

Глядіть! — Струє серед них: вєрстатів, молотів, ковальських огнищ і серед соток товаришів.

Надімною кований, залізний безмір. З обох сторін згинаються. Лучаться вязаніми під скеленим і — значе спина веліта — піддержують цілу залізну будову.

Сильні вони, напружені, протесті. Вимагають ще більшої сили. Дивляюся на них, прямлює. До жид напильна нова залізнична кров’.

Я ще більше вірис. Ось ростуть мені рамена зі стали, руки непомирно дужі. Я вірис з залізним будови.

Підношуся. Раменами розсаджую вязані, горішні балки, дах. Ноги мої ще на землі, але голова над дахом.

Ще трачу відіхн серед тих надлодських зусиль, а вже кичу: — Прошу о голосі Товариші, прошу о голосі!

Залізний гомін проковтує мої слова, в ожиданню дружити ціла будівля. Підношуся ще вище, рівняюся з компаніями.

Не казку, не промову, тільки це залізне скажу слово: — Побідимо!

А. Гасміца.

РУЇНИ.

Урвищем спускається до річки гора. Річка на весні й удітку шумавна й бистра, з року-рік піднімає коріння прибережних верб та осокорів.

Тепер вона лежить мертва, закута кригою, засипана снігом і жде весни, що розбудить її.

Села не видно. Воно лежить у глибокому яру. Видно тільки, як над яром піднімаються волохаті стовбури диму, пахне паденою соломом, та иноді доноситься уривки салів скрипіння журавля над крипицею і мляве гавкання собак.

Ми з лісником Михайлом деремося на гору по вузькій стежці. Нам що хвилин приходить хопатися за гниля, щоб не скотитися у низ. Через пів години такого дралання добірємося на верх. Ще кілька кроків і ми на широкій галлявині.

Прекрасний вид звідси. Село видно як на долоні. Воно розбіглося по яру, а по-де-куди до воно, качучи словами побіраємося на верх. Ще кілька кроків і ми на широкій галлявині.

краю біліють. Біла рівнина, що злегка хвилюється і губиться в чуть-чуть синьо-тм'яній далечині.

— Тут квітник був, — перериває мене захоплення Михайло, обводячи очима галлявину. — Покійна пані все було тут на ослончику сидить, книжку читає, на річку дивиться, а коло неї дві собачки граються.

А он там панський дім стояв... Я слідкую за Михайловою рукою і нічого не бачу. Тільки й усього, що високі заметі, півоколо кущів, що тільки верхівками стирнуть зпад снігу та два зруйновані димарі. О-це й усе.

— У вісімнадцятому році при Денікінові згорів. Діло було так. Заночували тут козаки, душ з 20 з двома офіцерами. А у наших дядьків з ними ще старі, за 1905 рік, рахунки бувають. Вночі налетіли партизани, все село підняли. Оточили сад будинок. Так нікого й не видіпустили. Всі лягли тут. Старі діди стояли, дивилися, хрестинили і казали: — “Сава тобі, боже, що не пропала марно наша кров і наші сльози”...

Обляччя у Михайла при цьому проясніло. Очевидно, і він при цьому був.

Я уявив собі темну осінину ніч, величезне огнище, в яким палав старий панський дім, збудований ще руками кріпаків, біганину серед полум'я, залертих людей, стріляючих партизанів, що ботами зустрічали тих, які хотіли вископити, побожних діда, що дякували “свому” богові за помсту своєю і за своїх дітей...

По коліна в снігу Михайло веде далі. — От місце, — казує він, — де наших мужиків за бунт 1905 р. козаки нагаями прапи. А там, — він указав на заметі, де колись був панський будинок, — стояв губернатор з паном і дивилися на це. Ввечерю козаки уздали до себе двацять дівчат. А на ранок одна з них повісилася, а дві утопились.

Михайло оповідає про це спокійно. Це був лише епізод в борні і більше нічого. Я сам уявлю доповнював собі картинку.

— Золотий осінній день, — це було якраз у осени, — широкі квітник, усіяний ріжкоколюровими астрами, десь у глибокій кімнат сама пані і вона тоді теж була тут (з двома собачками. Поргери й козилими заглушили всі зовнішні звуки. Вона могла спокійно

соби читати роман, зіграти ніякий ноқтыр, побавитися зі своїми собачками. А за кілька кроків від неї катовано мужиків, яких по порядку викликали, спускали ні штани, “вспинали” кожному свою порцію, аж поки пан не поморщившись, казав: — Буде... На закінчення л'яна оргія за сільськими дівчатами.

То була зоря революції. Але не пропала марно ні кров, ні сльози. На терезах історії все це було зважено і відплата прийшла.

У вісімнадцятому тут загинуло 22 раба панства. Сам пан Дес ранич повівся за кордон, його не дістала рука помсти. Але ясно, що шлях йому суди заказано на віки вічності. І йому і нащадкам його.

А Михайло далі розгортав переді мною літопис подій. — Он дуб, бачите. Там, пісая “бунту” наших мужиків проти пана розстріляли онука діла Захарка, Васцяна; він у нас за ватажка був.

Дід Захарко весь ввечерю прослужив у панів в льокаях. Його сина, що служив на панських льокарях, забив на смерть укоханний жеребеш тоді же молодий пані. Це так і зворушило, що вона взяла на себе турботи за малого сироту і віддала його до школи. Дід Захарко не знав, як і молитися, за добру паню і розказував усім, що його Василько нічим не уступити панам і навіть за одним столяком з ними обідає. Через десяток років Василь зовсім повернувся до рідного села і став в ньому за вчителя. А потім узяв (такий був невдачливий) і підняв “бунт”. Цілий тиждень козаки не могли узяти село. Двацять найбільше сміливих було продрался у село, але всі до одного були порубані колами. А коли село взяли, то пораненого Василя принесли до панського парку, і без суда, на очах пана, всієї челяді і діда Захарка, поставили під дубом і розстріляли.

Дуб з того часу почав усихати, бо став “проклятим”, як казали селяне. А на другий день у кабінеті пана знайшли бомбу. Вирішили, що то зробив дід Захарко і узяли його до міста, і більше вже його ніхто не бачив. Де він подівся, що з ним зробили, ніхто не знав. Одні казали, що до Сибіру його зазнали, а другі (така була у селі чутка), що у тюрмі замучили.

— Були діла, — промовив Михайло, ніби ставлячи крапку над якимись своїми власними думками.

знав, як і молитися, за добру паню і розказував усім, що його Василько нічим не уступити панам і навіть за одним столяком з ними обідає. Через десяток років Василь зовсім повернувся до рідного села і став в ньому за вчителя. А потім узяв (такий був невдачливий) і підняв “бунт”. Цілий тиждень козаки не могли узяти село. Двацять найбільше сміливих було продрался у село, але всі до одного були порубані колами. А коли село взяли, то пораненого Василя принесли до панського парку, і без суда, на очах пана, всієї челяді і діда Захарка, поставили під дубом і розстріляли.

Дуб з того часу почав усихати, бо став “проклятим”, як казали селяне. А на другий день у кабінеті пана знайшли бомбу. Вирішили, що то зробив дід Захарко і узяли його до міста, і більше вже його ніхто не бачив. Де він подівся, що з ним зробили, ніхто не знав. Одні казали, що до Сибіру його зазнали, а другі (така була у селі чутка), що у тюрмі замучили.

— Були діла, — промовив Михайло, ніби ставлячи крапку над якимись своїми власними думками.

Так-так, були діла. Хто тільки розкаже про них, хто не дасть їм розвітяться у пам'яті людській.

— Трицять молодих хлопців було у нас в бойовій дружині уже перед війною. Хлопці, як один, — орли. А ще були з нами два лікарі, три поштовики, п'ять учителів. Прямо за кордону листи получали. А штаб у маєтку. Скільки тут у парку і досі гниє нелегальної літератури! Ходить, я вам покажу одну із схованок.

За кущами бузук видно було низький підмурок. — Тут панські льохи були. Там такі є ходи, що виходять, як кажуть, аж до річки. Була тут покоївка Маруса, така боюва жінка, сюди всяку всячину ховала, — книжки, зброю, порох, газети. А літературу як возили. У пана за фурмана був Кузьма Бендик, його ще торік бандити через вікно забили. Так він, бувало, везе пана з міста, а у фаетон під нього підсуне паків зо дві літератури гаразд. Ну кому прийде в голову шукати у пана...

— А де ж тепер ті учителі та лікарі, що колись були з вами? — Е, тепер вони зовсім не ті стали. Кажуть, що ми зовсім не такої революції ждали. Це вони, значить, проти більшовиків. А де-хто з них забуржуазився дуже. А народ за більшовиками пішов. При гетьма-

нові з нашого села 130 партизанів у ліс пішло. На Денікіну у Червону Армію 300 душ стало...

— А чому ви, Михайло, не член партії? Михайло трохі зніяковів. — Та хто його знає. Не знаю, як вам це і пояснити. По-перше ми всі себе рахували за більшовиків. Що більшовик, що комуніст все одно було. А як стали квитки видавати, то мало хто мав їх. А до того й ніколи було, — то партизанів, то у Червоної Армії служив, та так якось і не вступив.

— Ми виїшли на широку алею. Потім повернули ліворуч і другою крутою стежкою стали спускатися у яр і за кілька хвилин скотилися прямо перед райкомкомом.

— Коло рундука у повітрі полоскались два червоні прапорці. А в середній гуділа селянська конференція, що зібрана представників 20 сел, що будують тепер нове життя на руїнах старого поміщицького ладу, бувшої сваволі і неволі.

Там, на горі, руїна панського палацу, тут, внизу міцна селянська сила, що переборола віковий гніт.